

Toplumsal Denetim ve Gözetim Bağlamında Sosyal Medya: Liseli Öğrenciler Örneği

Duru Akyar*

Tüba Karahisar **

Öz

Toplumsal denetim kapsamında bireyler güvenliklerinin sağlanması için gözetim altında tutulmaktadır. Sokaklarda, mağazalarda ve marketlerde herkesin olağan şüpheli konumuna geldiğini gösteren kameralar bulunmaktadır. Güvende olduklarını hisseden bireyler, günlerinin tamamında geçtikleri her yerde bir kamera tarafından izlenmekten ve kayıt altına alınmaktan rahatsızlık duymamaktadırlar. Teknolojik gelişmelerin hızla yaygınlaşmasının ardından yeni gözetim pratikleri ve uygulamaları ortaya atılmaktadır. İnternet teknolojileri ile paralel olarak doğan sosyal medya platformları günümüzün en yaygın gözetleme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada Uşak'ta puan ile alım yapan liselerin son sınıf öğrencilerinin sosyal medya platformlarında gözetlendiklerinin farkında olup olmadıkları analiz edilmiştir. Araştırmanın evrenini, Uşak'ta puan ile alım yapan Fevzi Çakmak İmam hatip Proje Lisesi, Ertuğrul Gazi İmam hatip Proje Lisesi, Fen Lisesi, Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi ve Uşak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre katılımcıların gözetim farkındalık düzeyleri sosyal medyayı kullanım amaçlarına ve kullanım sıklıklarına göre değişiklik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Toplumsal Denetim, Sosyal Medya

Submitted/Geliş : 06.01.2024

Accepted/Kabul : 04.06.2024

<http://dx.doi.org/10.53723/cosohis.46>

Araştırma Makalesi/Research Paper

*ORCID: 0000-0002-6663-9021; Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi Lisans Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Uşak

akyarduru@gmail.com

**ORCID: 0000-0002-9952-8977; Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Uşak

tuba.karahisar@usak.edu.tr

Etik: Uşak Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 16.03.2023 tarihli ve 2023-49 sayılı kararı doğrultusunda, Doç. Dr. Tüba Karahisar'a bildirimde bulunmuştur. Karar, Prof. Dr. Zekerya Batur tarafından imzalanmış ve güvenli elektronik imza ile onaylanmıştır. Ayrıca, Uşak Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 21/01/2020 tarihli ve 2020/2 nolu Araştırma Uygulama İzinleri çerçevesinde, "Toplumsal Denetim ve Gözetim Bağlamında Sosyal Medya: Liseli Öğrenciler Örneği" konulu araştırmanın, okullarda eğitim öğretim hizmetlerini aksatmadan ve gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmasına izin vermiştir.

Social Media in the Context of Social Control and Surveillance: The Case of High School Students

Abstract

As part of social control, individuals are kept under surveillance to ensure their safety. There are MOBESE cameras on streets, in stores, and supermarkets, which make everyone a potential suspect. Individuals who feel secure do not mind being watched and recorded by a camera wherever they go throughout their day. With the rapid proliferation of technological advancements, new surveillance practices and applications have emerged. Social media platforms, which have arisen in parallel with internet technologies, are now used as the most common surveillance tools. This study aims to measure whether the senior students of high schools in Uşak that admit students based on scores are aware of being monitored on social media platforms. The research population consists of students from Fevzi Çakmak Imam Hatip Project High School, Ertuğrul Gazi Imam Hatip Project High School, Science High School, Şehit Abdülkadir Kılavuz Anatolian Teacher High School, and Uşak Union of Chambers and Commodity Exchanges Vocational and Technical Anatolian High School. According to the findings obtained in the study, participants' levels of surveillance awareness vary according to their purposes and frequencies of using social media.

Keywords: Surveillance, Social Control, Social Media

Giriş

Gözetim kavramı, tarih boyunca denetim mekanizması olarak varlığını sürdürmüştür. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte gözetim araçları çeşitlenmiş ve gözetim, toplumsal alanda daha yaygın ve popüler hale gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, gözetim ve teknoloji birbirine daha da bağımlı hale gelmiştir. Teknolojinin hızla ilerlemesinin sonucunda, gözetim sadece suçlulara yönelik olmaktan çıkmış, toplumun her kesimini kapsayan bir kavrama dönüşmüştür. Toplumun her alanında yer alan bilişim teknolojilerinin ardından, yer ve zaman farkı ortadan kalkmış, enformasyon çağıyla birlikte gözetim günlük hayatın rutin bir parçası haline gelmiştir. Teknolojik aygıtların çeşitlenmesi ve gelişmesi gözetim araçlarını daha ekonomik ve erişilebilir kılmıştır. Bilişim teknolojileri ve kapitalizmin yaygınlaşması da beraberinde gözetimi, toplumsal denetim aracı haline getirmiştir. Bilişim teknolojilerinin hızlı gelişimi ve internetin yayılması iktidarın gözetim gücünü arttırmıştır.

21. yüzyıl öncesinde, azınlığın çoğunluğu izlediği Panoptikon modeliyle başlayan gözetim, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla çoğunluğun azınlığı izlediği Sinoptikon modeline dönüşmüştür. Günümüzde hayatımızın büyük bir parçası haline gelen telefonlar, bilgisayarlar, akıllı saatler ve nüfus cüzdanları gibi araçlar bireylerin günlük hayatında gözetim altında tutulmasına olanak sağlamıştır. İnternetin ve sosyal medya platformlarının yayılmasıyla birlikte herkesin herkesi gözetlediği Omniptikon modeli ortaya çıkmıştır.

Sosyal medya platformları, gözetim kavramının normalleşmesini ve yayılmasını kolay hale getiren bir araç olmuştur. Sosyal medya platformları gözetimi evrensel hale getirmiş ve kullanıcılar da bu platformların bir uzantısı haline gelmiştir. Sosyal medya platformları,

kullanıcılarına ücretsiz içerik, eğlence ve çeşitli tercihler sunmuş, karşılığında ise mahremiyet ihlaline ve gözetlenmelerine izin vermeleri istemiştir. Platformlara üye olmak isteyen kullanıcılar gönüllü olarak, telefon numaralarının, mail adreslerinin ya da konum bilgilerinin kullanılmasına izin vermiştir.

Toplumun düzenini ve güvenliğini sağlamak için gündelik hayata işleyen ve normalleşen gözetim kavramı, sosyal medya öncesinde sınırlı alanlarda işlevini sürdürürken, sosyal medya platformları ile birlikte bireylerin cebine kadar girmiştir. Sosyal medya platformları, önceden kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan toplumsal denetim ve gözetimi gündelik hayata taşımıştır. Yasalar ve teknik gözetim araçlarının yanı sıra sosyal medya platformları da denetim aracı haline gelmiştir.

1. Tarihsel ve Kuramsal Çerçeve Gözetim

İnsanların bir araya gelerek topluluklar oluşturmasıyla birlikte, insan ilişkileri de şekillenmeye başlamıştır. Bu ilişkilerin gelişmesiyle birlikte gözetim kavramı ortaya çıkmıştır. Gözetim, toplumsal süreçlerle birlikte evrilmiş ve tarihin her döneminde farklı toplumlarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun 1945'ten bugüne yayımlanan Türkçe sözlüğünün 2023 yılında yapılan 12. Baskısının genel ağıdan sunulan sürümüne göre "gözetim," "gözetmek işi ve nezaret" anlamlarına gelirken, hukuk alanında "gözaltı" anlamında da kullanılmıştır. Clarke'ın (2005) tanımına göre ise "gözetim" kavramı, bir kişinin hareketlerini ve davranışlarını yakından izleme amacını taşımıştır. Bu bağlamda izlenenler, kişinin davranışları, ifadeleri veya eylemleri olmuştur (Clarke, 2005: 1).

Temelinde görme ve izleme eylemlerini içeren gözetim kavramı farklı araçlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki, bireylerin davranışlarını kontrol etmek için kullanılan ve insanlar hakkındaki bilgilerin bir araya getirilerek şifrelerle kodlandığı bir uygulama olmuştur. İkincisi ise, bireylerin davranış biçimlerinin, otorite sahibi insanlar tarafından doğrudan izlenmesidir (Giddens, 2008: 24).

Fransızca "surveilles" kelimesinden türetilen gözetim kavramı, ilk olarak 18. yüzyılın sonunda ortaya atılmıştır. Gözetim kavramı 1700'lü yıllarda İngilizceye "surveillance" olarak geçmiştir (Erden, 2021: 19). Bu süreç gözetim kavramının dilsel kökeni ve tarihsel gelişimini de ön plana çıkarmıştır.

Geçmişten günümüze kilit bir nokta olan gözetim kavramı Lyon, Marx, Foucault gibi birçok kuramcının da altını çizdiği bir kavram olmuştur.

Gözetim kavramını kullanan ilk isim Gary T. Marx olmuştur. "Surveillance and Society" adlı makalesinde gözetim kavramını detaylı bir şekilde açıklayan Marx, gözetim kavramının sözlüklerde genellikle suç işleme ve suç önleme bağlamında tanımlandığını ileri sürmüştür (Çelik, 2014: 53). Gary T. Marx, Concise Oxford Sözlüğü'nde yer alan gözetim tanımını ele alarak, bu tanımda geçen "şüpheli olma" durumunun modern gözetim uygulamaları ile uyummadığını belirtmiştir. Marx'a göre, gözetim kavramı yalnızca bir şüphelinin yakalanmasına yönelik bir süreç olarak tanımlanmamalıdır. Bunun ötesinde, gözetim daha geniş bir anlama ve çeşitli kategorilere sahip olmuştur (Marx, 2002: 10).

Gözetimi emek ve sermaye bağlamında bir müdahale unsuru olarak açıklayan Karl Marx, sosyal teoride gözetim kavramını ele alan ilk isimlerden biri olmuştur (Alkan, 2018: 17). Marx'a göre gözetim, üretim süreçlerinde üç temel alanda yoğun olarak kullanılmıştır.

Üç ayrılan temel alanları, malların üretimi, bu malları üreten işçilerin toplumsal ilişkileri ve toplumsal ilişkiler bağlamında bilginin üretimi şeklinde açıklamıştır (Dolgun, 2015, 90). Bu bağlamda, gözetim hem üretim süreçlerinin verimliliğini artırmak hem de işçi ilişkilerini ve bilgi akışını düzenlemek amacıyla kullanılmıştır.

Gözetim kavramının sosyal bilimlerde öne çıkışını sağlayan araştırmacılardan biri de Michel Foucault olmuştur. Foucault, "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabında, Jeremy Bentham tarafından ortaya atılan bir hapishane modeli üzerinden işlenen görünmeden gözetleme prensibiyle bütünleşen panoptikonu bir metafor olarak kullanmıştır. Foucault, panoptikon modelinin yalnızca hapishanelerle sınırlı olmadığını, okul, fabrika, hastane gibi pek çok farklı alanda da panoptikona dair izler görülebileceğini savunmuştur (Atabey, 2023: 9).

Panoptikon mimari bir yapı olmasının yanı sıra, toplumsal reform amacı da taşımaktadır. Panoptikon kavramı sürekli gözetim yoluyla insanların davranışlarını kontrol ederek sosyal hayatta bireylere fayda sağlama amacı taşımaktadır (Akdağ, 2015, 54).

Max Weber ise gözetim kavramını sadece sınıf ilişkileriyle sınırlı kalmayarak daha geniş bir perspektiften ele almıştır. Weber'e göre, modernleşen ve rasyonelleşen toplumlarda gözetim, keskin bir bürokrasileşme evresinin önemli bir noktası olarak ortaya çıkmıştır (Alkan, 2018: 20).

Anthony Giddens'a göre, çeşitli araçlar kullanılarak gerçekleştirilen gözetim, iki farklı açıdan ele alınmıştır. İlk olarak, gözetim bireylerin davranışlarını kontrol etmek ve bireyler hakkında bilgi toplamak, kodlamak ve depolamak amacıyla kullanılmıştır. İkinci olarak, gözetim bireyin hareketlerinin bir otorite tarafından doğrudan izlenmesi ve gözlemlenmesi anlamına gelmiştir (Giddens, 2008: 24).

Gözetimin daha aktif bir şekilde uygulamaya konulduğu dönemler, teknolojinin hızlı bir şekilde geliştiği 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları olarak kabul edilebilir. Bu dönemlerde, gözetim sadece bireylerin birbirini gözetlemesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda devlet yöneticilerinin de vatandaşları veya diğer devletleri gözetlediği bir süreç yaşanmıştır. Bu doğrultuda gözetim uygulamaları, eski çağlardaki gözetim pratiklerine göre daha geniş bir alanı kapsar hale gelmiştir (Kalaman, 2019: 578).

İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyıl ise, gözetim kavramının ve gözetleme eyleminin normalleştiği ve insanların bu eyleme alıştığı bir dönemdir (Hayır & Karahisar, 2022: 262). Gözetim teknolojilerinin yaygınlaşması ve gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi, bireylerin gözetim altında olma hissine alışmasını sağlamıştır.

Gözetim kavramı günümüzde, iktidar ve egemenlik ilişkileri çerçevesinde bilişim teknolojileri aracılığıyla ortaya konmaktadır. Gözetim kavramının yayılması ve toplumsal denetim aracı olarak işlev görmesi, ulus-devlet ve sanayi toplumlarının ardından hız kazanmıştır. Bu hızlı yayılmanın başlıca sebepleri arasında modernitenin etkisi ve kullanılan teknolojik araçlar önemli ölçüde yer edinmiştir (Alkan, 2018: 9).

2. Sosyal Medya Platformları ve Gözetim Kavramı

İnternetin gelişimiyle birlikte geleneksel medya araçlarının sunduğu haber alma imkânları küresel bir boyuta taşınarak, bireyler ya da gruplar zaman ve mekan sınırlaması olmadan sanal ortamda iletişim kurabilmektedir (Yıldız, 2021: 9).

İnternet, dünya genelinde milyonlarca bilgisayarı birbirine bağlayan bir ağ olarak, bilgiye ulaşma, bilginin yayılması ve saklanması kolaylığı sağladığı gibi, düşük maliyetli ve hızlı bir iletişim kanalı olması nedeniyle her geçen gün kullanıcı sayısı artış göstermektedir (Güçdemir, 2015: 24-26).

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak, iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler bireylere fikir ve görüşlerini paylaşma, sosyalleşme ve tartışmalara katılma imkânı sunan yeni medya kavramını ortaya çıkarmaktadır. Sosyalleşmeye olanak sağlayan platformlar sosyal medya olarak adlandırılmaktadır. Sosyal medya platformları farklı toplumlara bir araya getirmesi ve bireyleri birleştirmesi sebebiyle iletişim kapsamında önemli bir yer edinmektedir (Bat ve Vural, 2010: 3348).

İnternet tabanlı olarak karşımıza çıkan sosyal medya platformları bireyin ve toplumun hayatında kontrol mekanizmasını elinde tutar hale gelmektedir. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması gözetim pratiklerini de gündeme getirerek olağan ve yaygın hale gelmesini sağlamaktadır.

Gözetim kavramı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren bireyin hayatında daha etkin bir rol almaya başlamaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesi gözetim kavramına da hız kazandırmaktadır. Bireyin bireyi gözetlemesinin yanı sıra devletin toplumu ya da diğer ülkeleri gözetlemesi bu dönemlerde artış göstermektedir (Kalaman, 2019: 578). Özellikle 21. yüzyıla gelindiğinde gözetleme sistemleri daha fazla gelişerek yaygın bir kullanıma sahip olmaktadır.

Şirketler ve devlet organları 21. Yüzyıl itibarıyla gözetim sistemlerini güvenlik ve verimlilik olmak üzere iki amaç doğrultusunda kullanmaktadır. Şirketler, çalışanlarını gözetleyerek iş yerindeki verimliliği artırmayı ve kitleleri izleyerek maddi kazanç elde etmeyi amaçlamaktadır. Devlet kurumları ise, gözetim sistemlerini suçları önlemek ve toplumsal kontrol sağlamak için kullanmaktadır. Bu doğrultuda hırsızlık ve soygun gibi suçlara karşı korunma sağlanmasıyla birlikte, istihbarat kurumları belirli gruplar veya bireyler üzerinde denetim ve kontrol kurmaktadır (Özarlan, 2008: 142).

Günümüzde önemli bir yere sahip olan sosyal medya platformları sadece bireysel kullanıcılar için değil, özel şirketler ve devletler için de önemli bir alan haline gelmektedir. Devletler sosyal medyayı ulusal söylemlerini dünya ile paylaşmak, kararlarını ve yaptırımlarını duyurmak için kullanmaktadır (Korkmazcan, 2019: 88).

Bilişim araçları ve sosyal medya platformları hayatın bir parçası haline gelerek, insanların hayatını kolaylaştırmaya olanak tanımaktadır. Bireyin hayatına kolaylık sağlayan teknolojik aygıtlar ve sosyal medya platformları aynı zamanda kişiyi gözetim altında tutmaktadır. Gözetim eylemi, kamera ve GPS takibi ile yapılabileceği gibi, sosyal medya platformlarında bireyin özgür iradesiyle yaptığı paylaşımları üçüncü bir kişinin izlemesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir (Yücel, 2008: 6).

Bahsi geçen sosyal medya platformlarına, X (Twitter), Instagram, YouTube, Facebook, TikTok gibi uygulamalar örnek gösterilebilmektedir. Bu sosyal medya platformları kullanıcılara sınırsız eğlence ve özgürlük vaadi vererek mahremiyetlerini gönüllü olarak ifşa etmelerini talep etmektedir.

Çoban'a göre görsellik temelli olan Facebook ve benzeri sosyal medya platformları gözetim için önemli bir araç olmaktadır. Kullanıcılar, sosyal medya dahilinde

mahremiyetlerini gönüllü olarak ifşa etmekte ve bireysel gösterilerinin yanı sıra iktidar gösterilerinde de yer almaktadır. Kullanıcılar sürekli gözetim altında olduklarının bilinciyle hareket etmekte ve bundan rahatsız olmak yerine haz almaktadırlar (Çoban, 2009: 11).

Sosyal medya platformları üzerinden yapılan gözetim zamanla toplumsal denetim kavramı ile de bahsedilmektedir. Toplumsal denetim ve gözetim ilişkisi sosyal medya platformları üzerinden daha da yaygın hale gelmektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Kapsamı ve Önemi

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim ve yeniliklere gözetim yöntemleri ayak uydurmaktadır. Gücü elinde bulunduran grupların ve iktidarın bir toplumsal denetim aracı olarak kullandığı gözetim her an her yerde varlığını sürdürmektedir. Hatta eğlence ve özgürlük vaatlerinde bulunan sosyal medya platformlarında dahi gözetim kavramı toplumsal denetim kavramı ile paralel bir şekilde ilerlemektedir. Kullanıcıların sosyal medya platformlarına üye olmadan önce gönüllü olarak gözetlenmeyi kabul etmektedir.

Çalışmada, Uşak'ta puan ile alım yapan liselerin son sınıf öğrencilerinin sosyal medya platformlarında gözetlendiklerinin farkında olup olmadıklarını ve farkındalıklarının davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışma liseli öğrencilerin sosyal medya platformlarında gözetlenme farkındalıklarını ölçmesi sebebiyle önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Uşak'ta puan ile alım yapan Fevzi Çakmak İmam hatip Proje Lisesi, Ertuğrul Gazi İmam hatip Proje Lisesi, Fen Lisesi, Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi ve Uşak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi son sınıf öğrencileri ile anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Uşak'ta puan ile alım yapan liselerin son sınıf öğrencilerinin sosyal medya platformları üzerinden gözetim farkındalıklarını tespit etmek için araştırmada anket tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmada ölçeklerin betimsel istatistikleri yapılarak ortalama standart sapma değerleri çıkartılarak normallik analizleri yapılmıştır. Ölçekler arasındaki fark incelenerek tablo haline getirilmiştir.

3.3. Bulgular

Çalışmaya 186 kadın (%58,3) ve 133 erkek (%41,7) olmak üzere toplam 319 kişi katılmıştır. Katılımcıların öğrenim gördüğü okullar incelendiğinde, Fevzi Çakmak İmam hatip Proje Lisesinde 48 kişi (%15,0), Ertuğrul Gazi İmam hatip Proje Lisesinde 23 kişi (%7,2), Uşak Fen Lisesinde 104 kişi (%32,6), Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesinde 91 kişi (%28,5) ve Uşak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde 53 kişi (%16,6) olduğu bulunmuştur. (Tablo 1)

Tablo1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler		Kişi Sayısı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	186	58,3
	Erkek	133	41,7
Lise	Fevzi Çakmak İmam hatip Proje Lisesi	48	15,0
	Ertuğrul Gazi İmam hatip Proje Lisesi	23	7,2
	Uşak Fen Lisesi	104	32,6
	Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi	91	28,5
	Uşak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	53	16,6

Çalışmada analizlerin net sonuçlar vermesi ve farklı analizlerin yapılabilmesi için demografik özellikler yaş ve lise isimleri olarak ikiye indirgenmiştir.

Katılımcıların sosyal medya kullanım pratikleri de yedi farklı başlıkta incelenmiştir.

Sosyal Medya platformlarını günde kaç saat kullanırsınız değişkeni incelendiğinde, 0-60 dakika arası 17 kişi (%5,3), 61-90 dakika arasında 27 kişi (%8,5), 91-120 dakika arasında 57 kişi (%17,9), 121-150 dakika arasında 133 kişi (%41,7) ve 151 dakika ve üstünde 85 kişi (%26,6) olduğu bulunmuştur. En çok hangi sosyal medya platformlarını kullanıyorsunuz değişkeni incelendiğinde, Instagram 131 kişi (%41,1), YouTube 85 kişi (%26,6), Twitter 48 kişi (%15,0), Facebook 23 kişi (%7,2) ve TikTok 32 kişi (%10,0) olduğu bulunmuştur.

Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz değişkeni incelendiğinde, eğlence amaçlı kullanan 255 kişi (%79,9), bilgi edinme amaçlı kullanan 57 kişi (%17,9) ve para kazanma amaçlı kullanan 7 kişi (%2,2) olduğu bulunmuştur. En güvendiğiniz sosyal medya platformu hangisidir değişkeni incelendiğinde Instagram 40 kişi (%12,5), YouTube 192 kişi (%60,2), Twitter 68 kişi (%21,3), Facebook 11 kişi (%3,4) ve LinkedIn 8 kişi (%2,5) olduğu bulunmuştur.

Sosyal medya platformları üzerinden hangi tür paylaşımlarda bulunuyorsunuz değişkeni incelendiğinde, eğlence türü paylaşım yapan 89 kişi (%27,9), edebiyat türü paylaşım yapan 30 kişi (%9,4), Kendinize ait yazı, fotoğraf ve videolar türü paylaşım yapan 73 kişi (%22,9), siyasi türü paylaşım yapan 8 kişi (%2,5), kültür-sanat türü paylaşım yapan 65 kişi (%20,4) ve bilim türü paylaşım yapan 54 kişi (%16,9) olduğu bulunmuştur. Sosyal medya üzerinden gözetlendiğinizi düşünüyor musunuz değişkeni incelendiğinde,

katılımcılar arasından 137 kişi (%42,9) düşünüyorum, 182 kişi (%57,1) düşünmüyorum cevabını vermiştir. Sosyal medya platformlarındaki gizlilik sözleşmelerinin kişisel verilerinizi koruduğundan haberdar mısınız değişkeni incelendiğinde, evet yanıtını veren 283 kişi (%88,7) ve hayır yanıtını veren 36 kişi (%11,3) olduğu bulunmuştur. (Tablo 2)

Tablo2: Sosyal Medya Kullanım Pratikleri

Sosyal Medya platformlarını günde kaç saat kullanırsınız?	0-60 dakika arası	17	5,3
	61-90 dakika arası	27	8,5
	91-120 dakika arası	57	17,9
	121-150 dakika arası	133	41,7
	151 dakika ve üstü	85	26,6
En çok hangi sosyal medya platformlarını kullanıyorsunuz?	Instagram	131	41,1
	YouTube	85	26,6
	Twitter	48	15,0
	Facebook	23	7,2
	TikTok	32	10,0
Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz?	Eğlence	255	79,9
	Bilgi Edinme	57	17,9
	Para Kazanma	7	2,2
En güvendiğiniz sosyal medya platformu hangisidir?	Instagram	40	12,5
	YouTube	192	60,2
	Facebook	11	3,4
	Twitter	68	21,3
	Linkedin	8	2,5
Sosyal medya platformları üzerinden hangi tür paylaşımlarda bulunuyorsunuz?	Eğlence	89	27,9
	Edebiyat	30	9,4
	Kendinize ait yazı, fotoğraf ve videolar	73	22,9
	Siyasi	8	2,5
	Kültür-Sanat	65	20,4
	Bilim	54	16,9

Sosyal medya üzerinden gözetlendiğinizi düşünüyor musunuz?	Evet	137	42,9
	Hayır	182	57,1
Sosyal medya platformlarındaki gizlilik sözleşmelerinin kişisel verilerinizi koruduğundan haberdar mısınız?	Evet	283	88,7
	Hayır	36	11,3

Sosyal medya paylaşımlarınızda mahremiyetinizi korumaya dikkat ediyor musunuz değişkeni incelendiğinde, evet yanıtını veren 311 kişi (%97,5) ve hayır yanıtını veren 8 kişi (%2,5) olduğu bulunmuştur. Sosyal medya platformlarında bilginiz olmadan sizin hakkınızda ya da sizin fotoğrafınız kullanılarak yapılan paylaşımların hukuksal yaptırımlar olup olmadığını biliyor musunuz değişkeni incelendiğinde, evet yanıtını veren 282 kişi (%88,7) ve hayır yanıtını veren 36 kişi (%11,3) olduğu bulunmuştur. Sosyal medya hesaplarımda gittiğim mekânların ve yerlerin konumunu paylaşırım değişkeni incelendiğinde, evet yanıtını veren 230 kişi (%72,1) ve hayır yanıtını veren 89 kişi (%27,9) olduğu bulunmuştur. Sosyal medya hesaplarında yapmış olduğunuz paylaşımlarınızın denetlendiğini düşünüyor musunuz değişkeni incelendiğinde, evet yanıtını veren 132 kişi (%41,4) ve hayır yanıtını veren 187 kişi (%58,6) olduğu bulunmuştur. Kullanıcılar sizi hangi mecralar tarafından denetliyor değişkeni incelendiğinde, Devlet tarafından denetleniyor yanıtını veren 30 kişi (%9,4), Emniyet birimleri tarafından denetleniyor yanıtını veren 30 kişi (%9,4), İstihbarat tarafından denetleniyor yanıtını veren 14 kişi (%4,4) ve Reklam şirketleri tarafından denetleniyor yanıtını veren 61 kişi (%19,1) olduğu bulunmuştur. (Tablo3)

Tablo3: Sosyal Medyada Mahremiyet İhlali ve Gözetim Farkındalığı

	Değişkenler	Kişi Sayısı (n)	Yüzde (%)
Sosyal medya paylaşımlarınızda mahremiyetinizi korumaya dikkat ediyor musunuz?	Evet	311	97,5
	Hayır	8	2,5
Sosyal medya platformlarında bilginiz olmadan sizin hakkınızda ya da sizin fotoğrafınız kullanılarak yapılan paylaşımların hukuksal yaptırımlar olup olmadığını biliyor musunuz?	Evet	283	88,7
	Hayır	36	11,3
Sosyal medya hesaplarımda gittiğim mekânların ve yerlerin konumunu paylaşırım.	Evet	230	72,1
	Hayır	89	27,9
Sosyal medya hesaplarında yapmış	Evet	132	41,4

olduğunuz paylaşımlarınızın denetlendiğini düşünüyör musunuz?	Hayır	187	58,6
Kullanıcılar sizi hangi mecralar tarafından denetliyor?	Devlet	30	9,4
	Emniyet Birimleri	30	9,4
	İstihbarat	14	4,4
	Reklam Şirketleri	61	19,1

Devletin bilgi toplama yetkisi üzerine düşünceler ölçeğinin soruları incelendiğinde, Devlet, vatandaşlar hakkında sosyal medya üzerinden gözetim yolu ile bilgi edinebilir sorusuna verilen ortalama yanıt ne katılıyorum ne de katılmıyorum, Devlet ve devlete bağlı kurumlar bilişim teknolojilerini gözetim yoluyla toplumun güvenliği için kullanır sorusuna verilen ortalama yanıt ne katılıyorum ne de katılmıyorum, Sosyal medyada gözetim sayesinde suçlular kendilerini ele verirler sorusuna verilen ortalama yanıt ne katılıyorum ne de katılmıyorum, Sosyal medyada kendi kimliğimi gizleyerek sahte profil kullanıyorum sorusuna verilen ortalama yanıt kesinlikle katılmıyorum, Sosyal medyada sahte profil açarak siyasi düşüncelerimi açıkça paylaşırım sorusuna verilen ortalama yanıt kesinlikle katılmıyorum, Sosyal medyada sahte profil açarak ideolojimi açıkça paylaşabilirim sorusuna verilen ortalama yanıt kesinlikle katılmıyorum ve Sosyal medyada açtığım sahte profili cinsel içerikleri takip etmek için kullanırım sorusuna verilen ortalama yanıt kesinlikle katılmıyorum olarak bulunmuştur. (Tablo 4)

Tablo 4: Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler

Sorular	En Küçük Değer	En Büyük Değer	\bar{x}	SS
Devlet vatandaşlar hakkında sosyal medya üzerinden gözetim yolu ile bilgi edinebilir.	1	5	3,35	1,180
Devlet ve devlete bağlı kurumlar bilişim teknolojilerini gözetim yoluyla toplumun güvenliği için kullanır	1	5	3,39	1,170
Sosyal medyada gözetim sayesinde suçlular kendilerini ele verirler	1	5	3,41	1,225
Sosyal medyada kendi kimliğimi gizleyerek sahte profil kullanıyorum	1	5	1,37	0,797
Sosyal medyada sahte profil açarak siyasi düşüncelerimi açıkça paylaşırım	1	5	1,32	0,686

Sosyal medyada sahte profil açarak ideolojimi açıkça paylaşabilirim	1	5	1,34	0,743
Sosyal medyada açtığım sahte profili cinsel içerikleri takip etmek için kullanırım	1	5	1,24	0,572

Sosyal medya ve bireyin gizliliği ölçeğinin soruları incelendiğinde, Sosyal medya hesaplarımda kanuna aykırı, riskli paylaşımlarda bulunmadığım sürece devlet tarafından gözetim altında tutulmayacağımı düşünüyorum değişkenine verilen ortalama yanıt ne az ne çok, Sosyal medya hesaplarımda kimliğimi gizlemeden siyasi görüşümü açıkça belirten paylaşımlarda bulunurum sorusuna verilen ortalama yanıt nadiren ve Sosyal medya hesaplarımda kimliğimi gizlemeden açıkça ideolojimi belirten paylaşımlarda bulunurum sorusuna verilen ortalama yanıt nadiren olarak bulunmuştur. (Tablo 5)

Tablo 5: Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği

Sorular	En Küçük Değer	En Büyük Değer	\bar{x}	SS
Sosyal medya hesaplarımda kanuna aykırı, riskli paylaşımlarda bulunmadığım sürece devlet tarafından gözetim altında tutulmayacağımı düşünüyorum	1	5	2,47	1,521
Sosyal medya hesaplarımda kimliğimi gizlemeden siyasi görüşümü açıkça belirten paylaşımlarda bulunurum.	1	5	1,34	0,861
Sosyal medya hesaplarımda kimliğimi gizlemeden açıkça ideolojimi belirten paylaşımlarda bulunurum.	1	5	1,46	0,996

Cinsiyet değişkeni için katılımcıların Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler ve Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Bağımsız Örnek t-Testi ile incelenmiştir.

Kadın ve erkek katılımcıların Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Kadın ve erkek katılımcıların Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur. (Tablo 6)

Tablo 6: Cinsiyet Değişkeni için Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler ve Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin Genel Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	sd	p
Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler	Kadın	186	15,57	4,163	0,819	317	0,413
	Erkek	133	15,20	3,620			
Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği	Kadın	186	5,17	2,216	-0,881	317	0,379
	Erkek	133	5,41	2,502			

Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz değişkeni için katılımcıların Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler ve Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz kategorilerine göre Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır; $F(2,316)= 4,996$; $p<0,05$. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, sosyal medyayı bilgi edinme amaçlı kullanan katılımcıların Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması, sosyal medyayı eğlence ve para kazanma amaçlı kullanan katılımcıların Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre sosyal medyayı bilgi edinme amaçlı kullanan katılımcılar Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puanı elde etmiştir.

Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz kategorilerine göre Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır; $F(2,316)= 2,887$; $p<0,05$. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, sosyal medyayı para kazanma amaçlı kullanan katılımcıların Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması, sosyal medyayı eğlence ve bilgi edinme amaçlı kullanan katılımcıların Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre sosyal medyayı para kazanma amaçlı kullanan katılımcılar Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puanı elde etmiştir. (Tablo 7)

Tablo 7: Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz Değişkeni için Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler ve Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği Ölçeği'nin Genel Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Sosyal medya platformlarını ne amaçla kullanıyorsunuz	n	\bar{x}	ss	F	sd	p
Devletin Bilgi Toplama Yetkisi Üzerine Düşünceler	Eğlence	255	15,09	3,933	4,996	2316	0,007*
	Bilgi Edinme	57	16,89	3,352			
	Para Kazanma	7	15,14	6,256			
Sosyal Medya ve Bireyin Gizliliği	Eğlence	255	5,13	2,305	2,887	2316	0,048*
	Bilgi Edinme	57	5,77	2,368			
	Para Kazanma	7	6,43	2,760			

Sonuç

İnternet teknolojisinin sağladığı imkânlarla, kullanıcıların sosyal medya hesapları, kimlik bilgileri, özel ve genel mesajlaşmaları, fotoğrafları, videoları ve diğer kişisel bilgileri depolanmaktadır. Toplumsal denetim ve gözetim bağlamında sosyal medya platformları kullanıcı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Günümüzde gözetim faaliyetlerinin en yoğun şekilde gerçekleştirildiği alan sosyal medya platformları olmaktadır.

Bu bağlamda yapılan çalışmada bireylerin sosyal medya platformlarını ne sıklıkta, hangi amaçla kullandıkları ve en sık hangi platformları kullandıkları doğrultusunda sosyal medya platformları üzerinden gözetim farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Uşak'ta puan ile alım yapan liselerin son sınıf öğrencilerinin sosyal medya platformlarını ne düzeyde ve hangi amaçla kullandıkları incelendiğinde yaklaşık yarısının vaktini 121-150 dakika sosyal medya platformlarına ayırdığını, yarısının sosyal medya platformları arasında en çok Instagram uygulamasını kullandığını, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sosyal medya hesaplarını eğlence amaçlı kullandığı, ve yine büyük bir çoğunluğun en güvendiği sosyal medya platformunun YouTube olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının sosyal medya platformlarında eğlence amaçlı içerikler paylaştığı da görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların paylaşımları üzerinden gözetim farkındalığı ölçüldüğünde biraz farkla (%57,1) sosyal medya platformlarında gözetlenmediğimi düşünüyorum sonucu ortaya çıkmıştır.

Kişisel bilgilerini, fotoğraflarını ve özel hayatlarını paylaşan kullanıcıların büyük bir çoğunluğunun (%88,7) sosyal medya platformlarındaki gizlilik sözleşmelerinin kişisel verilerini koruduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Mahremiyet ve gözetim bağlamında kullanıcıların sosyal medya paylaşımında bulunurken %97,5 gibi bir oranla mahremiyetlerini korumaya dikkat ettikleri ortaya koyulmuştur. Kullanıcıların birbirine çok yakın oranlar ve az bir farkla sosyal medya platformlarında denetlenmedikleri düşüncesine sahip oldukları belirlenmiştir. Sosyal medya platformlarında denetlendiklerini düşünen kullanıcılara kim tarafından denetlendikleri sorulduğunda çoğunluğun reklam şirketleri tarafından gözetleniyorum cevabını verdiği görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların kamu kurumlarından ziyade reklam şirketleri tarafından yapılan gözetimin daha fazla farkında oldukları görülmüştür.

Yapılan araştırmada gözetim farkındalığı ve devletin bilgi toplama yetkisi üzerinde cinsiyet değişkeninin bir etkisi olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda, sosyal medya platformlarını kullanım sıklıkları, devletin bilgi toplama yetkisi üzerinden incelendiğinde bir etkisi olmadığı fakat sosyal medya ve bireyin gizliliği ölçeği kapsamında incelendiğinde sosyal medyayı 151 dakika ve üstünde kullanan katılımcıların sosyal medya ve bireyin gizliliği noktasında daha fazla farkındalık sahibi oldukları görülmüştür.

Katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçlarının gözetim farkındalıklarını etkilediği de görülmüştür. Elde edilen verilere göre lise son sınıf öğrencilerin sosyal medya ve gözetim bağlamında tutumları, kullanım amaçları, kullanım süreleri ve paylaşım seçeneklerine göre değişkenlik göstermektedir.

Kaynakça

- Akdağ, G. (2015). "Gözetim Toplumu" Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi. (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan, F. (2018). Panoptikon'dan Synoptikon'a Gözetim Toplumu ve Gözetimin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Atabey, E. (2023). Gözetim Toplumunda Değişen Mahremiyet Algısı ve Sosyal Medyada Temsili. Doktora tezi . İzmir, İzmir, Türkiye: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bat, Z. B. A. V. M. Vural, Z. B. A., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 5(20), 3348-3382. <https://doi.org/10.19168/jyu.65130>
- Clarke, R. (2005, 04 30). Have We Learnt To Love Big Brother. 11.05.2024 tarihinde <http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html> adresinden alındı
- Çelik, R. (2014). Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşü. Doktora Tezi . İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı.
- Çoban, B. (2009). Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1-18.
- Dolgun, U. (2015). Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri, Üçüncü Baskı, İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Erden, K. (2021). Sosyal Medyanın Gözetim Aracı Olarak Kullanılması Bağlamında Türkiye'deki Banoptikon Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ankara, Türkiye: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, A, (2008). Ulus, Devlet ve Şiddet. İstanbul: Kalkedon Yayınları.https://www.academia.edu/43059829/Anthony_Giddens_Ulus_Devlet_ve_%C5%9Eiddet
- Güçdemir, Y.: 2015 "Sanal Ortamda İletişim: Bir Halkla İlişkiler Perspektifi", İstanbul: Derin Yayınları.
- Hayır, C., & Karahisar, Tüba. (2022). Dijital Medya Çağında Sosyal Röntgencilik: Instagram Örneği. *İnif E-Dergi* 7(1) , 260-277.
- Kalaman, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi, 26(2), 576 -594.
- Korkmazcan, F. (2019). Toplumsal Denetim ve Kontrol Mekanizması Olarak Gözetim Olgusu ve Sosyal Medyada Kullanıcının Kendini İfşa Etmesi Üzerine Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Marx, Gary, T. (2002). "What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity". *Surveillance & Society Journal* Vol.1, Issue 1, , 9-29.

- Özarıslan, Z, (2008). Gözün iktidarı: Elektronik Gözetim Sistemleri. Panoptikon Gözün İktidarı (ss.139-153), İstanbul: Su Yayınları.
- Yıldız, M. (2021). Sosyal Medyada Dijital Kimlik İnşasında Gözetim Toplumunun Etkisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yücel, O. Ü. (2018). İşçilerin Sosyal Medya Paylaşımının İşveren Tarafından Denetimi ve İş İlişisine Etkisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.